

MIGRANTEN, VLUCHTELINGEN EN MENSELIJKE WAARDIGHEID

Marcus Düwell*

Dit stuk bespreekt de 'vluchtelingencrisis' in het licht van het concept 'menselijke waardigheid' – het basisprincipe van het mensenrechtenregime. Mensen 'verkrijgen' waardigheid niet pas als ze op Europese grond zijn. Maar als dat zo is, hebben wij ook verdergaande verplichtingen jegens mensen buiten Europa die ons politieke handelen zouden moeten leiden.

Europa is diep verdeeld over de vraag hoe we om moeten gaan met vluchtelingen en migranten; velen spreken zelfs van een 'vluchtelingencrisis'. Daarbij is niet helemaal duidelijk waar de 'crisis' nu precies uit bestaat: vormen de vluchtelingen de crisis, of heeft de grote hoeveelheid vluchtelingen duidelijk gemaakt dat het Europese vluchtelingensysteem niet functioneert? De crisis lijkt in elk geval door de populistische in alle Europese landen als wind in de rug ervaren te worden en heeft ook een enorme invloed op het referendum over de Brexit gehad. Het gaat dus om een centraal aspect van de Europese 'identiteit' en een centraal rechtvaardigheidsvraagstuk. Ik zal proberen om vanuit ethisch perspectief enige vragen voor deze discussie te formuleren.¹

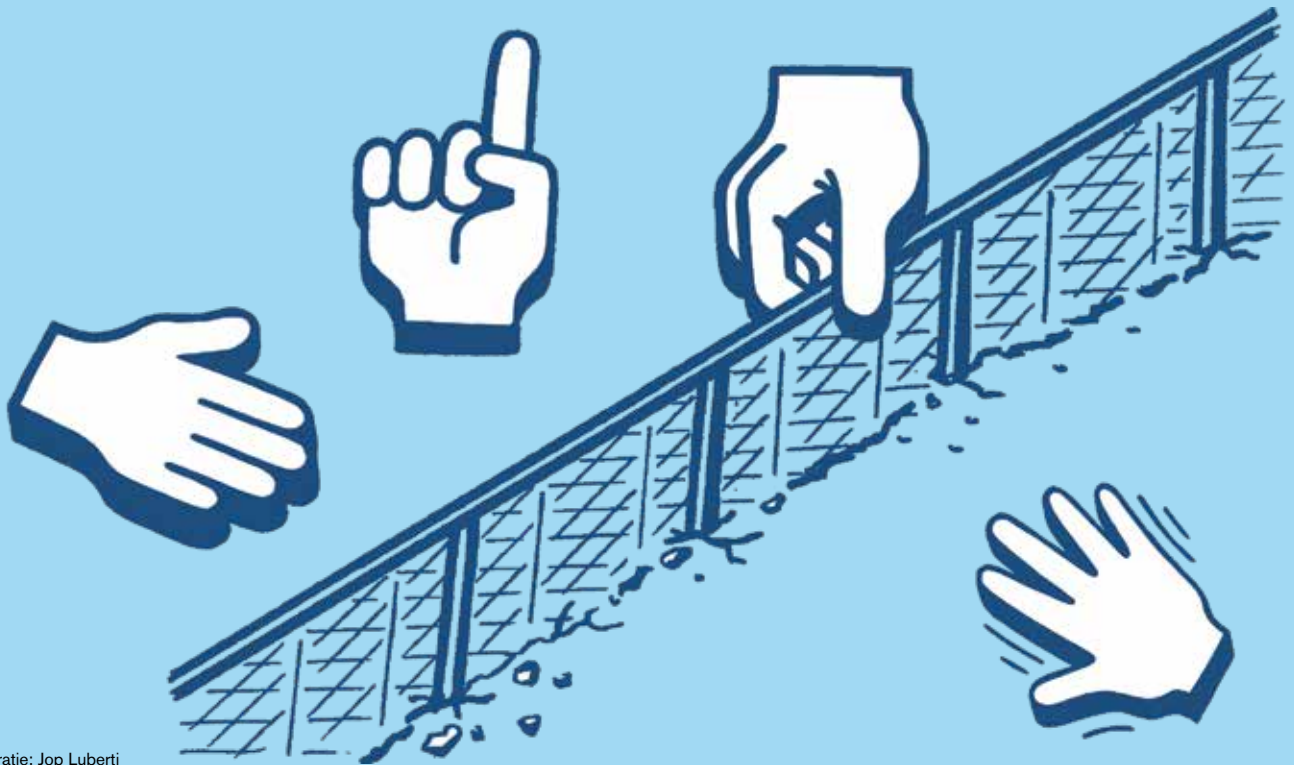
Kennelijk gaat het bij de vluchtelingencrisis om een centraal element van het zelfbegrip van de Europese politiek. Op basis van ervaringen met totalitaire systemen in de twintigste eeuw en op basis van verdere historische ervaringen hebben wij het Europese huis gebouwd, gestoeld op het idee van respect voor de waardigheid en rechten van elk mens. Dit *commitment* impliceert dat mensen die om bepaalde redenen niet meer in hun land van herkomst kunnen leven, het recht hebben om als vluchteling erkend te worden. Het wordt betwist dat het huidige systeem van het Verdrag van Dublin de beste manier is om dit systeem te regelen: het systeem benadeelt in het bijzonder landen in het zuiden en zuidoosten van Europa, het waarborgt onvoldoende de bescherming van de Europese buitengrens en het is niet voldoende in staat om proactief vlucht-

oorzaken aan te pakken. Maar als men dit systeem nu zou gaan heroverwegen en een consistent systeem zou willen ontwikkelen, dan wordt men direct met de vraag geconfronteerd op welke principes een dandig systeem gebaseerd zou moeten zijn.

Om vast te stellen wat onze verplichtingen jegens vluchtelingen zijn, lijkt het mij van belang niet alleen stil te staan bij 'waarden' of levensbeschouwelijke vragen, maar ons juist te richten op een fundamenteel principe: de menselijke waardigheid, die als algemene basis van het mensenrechtenregime wordt gezien.² Ik veronderstel daarbij dat de menselijke waardigheid een status aanduidt die ten grondslag ligt aan de verplichtingen die mensen jegens elkaar hebben. Mensen moeten daarbij gezien worden als wezens die in staat zijn om een autonoom leven te leiden. Daarmee zijn rechten verbonden om niet in onze integriteit en vrijheid aangetast te worden, alsook het recht om, binnen bepaalde grenzen, ondersteuning te krijgen (bijvoorbeeld sociale en medische ondersteuning, educatie, enz.).³ Een bescherming van deze rechten is effectief alleen te verwezenlijken door staten die het vermogen hebben om een orde af te dwingen die deze rechten realiseert en waardoor de mens in staat is van zijn vrijheid gebruik te maken, plannen te maken, langetermijndoelen te verwezenlijken, enzovoort. Staten worden in eerste instantie gezien als instanties die de taak hebben de rechtsbescherming te waarborgen, terwijl het vluchtelingenregime juist in beeld komt wanneer staten voor deze rechten een bedreiging gaan vormen. Het vluchtelingenregime is dus subsidiair;

primair is de rechtsstatus van een staatsburger, die dient om de bescherming van mensenrechten in eigen land te waarborgen.

Maar op basis van welke overwegingen kan men dit systeem überhaupt op plausible wijze reconstrueren? We moeten in elk geval aannemen dat respect voor de waardigheid van de mens onafhankelijk van de plek waar mensen geboren zijn geldt. Was dit niet zo en hadden wij alleen verplichtingen jegens medeburgers, dan zou het volstrekt onbegrijpelijk zijn dat wij überhaupt over morele verplichtingen jegens vluchtelingen na zouden denken. Hadden wij geen verplichtingen jegens mensen buiten onze eigen landsgrenzen, dan zou er niets mis mee zijn om gewoon de grenzen te sluiten en niemand binnen te laten – onafhankelijk van de reden(en) waarom iemand vluchteling is geworden. Maar als wij verplichtingen jegens andere mensen hebben, dan kunnen deze verplichtingen niet pas beginnen op het moment dat iemand de landsgrenzen overschrijdt. Als dat zo is, zou het ook niet plausibel zijn om ervan uit te gaan dat wij alleen verplicht zijn om mensen in ons land als vluchteling op te nemen, maar geen enkele verplichting hebben om er bijvoorbeeld voor te zorgen dat hun rechten buiten onze landsgrenzen niet geschonden worden. Dus: hoe is het mogelijk rationeel te beargumenteren dat wij aan de ene kant verplichtingen hebben jegens vluchtelingen, maar aan de andere kant geen verplichting hebben om vluchtoorzaken te bestrijden, en ook geen verplichting hebben met betrekking tot de situatie in Turkse en Noord-Afrikaanse vluchtelingenkampen?⁴

Illustratie: Jop Luberti

De volgende vraag is waarom wij eigenlijk alleen verplichtingen zouden hebben jegens mensen die vanwege politieke, religieuze en soortgelijke sociale redenen niet meer in hun land van herkomst kunnen leven. Waarom hebben mensen die in een land leven waar de ecologische situatie ondraaglijk is geworden geen recht om als vluchteling erkend te worden? Als wij het criterium handhaven dat mensen die geen mogelijkheid meer hebben om ten minste een minimaal autonoom leven te kunnen leiden een recht op asiel hebben, dan moeten ook klimaatvluchtelingen en een deel van de mensen die om economische redenen vluchten erkend worden. Als we ervan uitgaan dat mensen alleen rechten hebben als vluchtelingen wanneer hun situatie ondragelijk is geworden als gevolg van onderdrukking door anderen, dan moet men zich realiseren dat in ons tijdsperk ook ecologische crisissen een resultaat van menselijk handelen zijn.

Natuurlijk ben ik me ervan bewust dat deze overwegingen tot gevolg hebben dat er meer mensen een recht zouden hebben om als vluchtelingen erkend te worden en dat de omvang van verplichtingen jegens vluchtelingen groter wordt. Dat zou dus

tot gevolg hebben dat een situatie die nu al als uiterst complex ervaren wordt, nog complexer wordt. En daar komt nog bij dat juist het thema 'klimaatvluchtelingen' bijzonder explosief is: als men bedenkt dat er naar verwachting in het jaar 2100 op het Afrikaanse continent vier miljard mensen zullen leven en dat tegelijkertijd de ecologische situatie problematischer wordt, krijgt men gemakkelijk een idee van de problemen die hier kunnen ontstaan. Maar ik denk niet dat het helpt om de problemen te ontwijken en alleen populistisch te reageren. Wetenschappers hebben de taak om over een consistent systeem na te gaan denken. Voor zo'n systeem zou men nu aan de volgende elementen kunnen denken.

Ten eerste is het alleen plausibel dat wij verplichtingen jegens vluchtelingen hebben als deze verplichtingen niet pas beginnen wanneer men al op de vlucht is. Vluchtelingenbeleid zou dus ingebed moeten zijn in een systeem van een globaal engagement aan het werken aan de oorzaken die voor mensen aanleiding zijn om te vluchten. Ten tweede is het onmogelijk om op de lange termijn ecologische crisissen buiten het vluchtelingenbeleid te houden. Ten derde

is een systeem van internationale instituties nodig dat het überhaupt mogelijk maakt om onze verplichtingen jegens vluchtelingen te realiseren. Ten vierde kan men er niet aan ontsnappen publiekelijk te discussiëren over de vraag naar een toekomstig vluchtelingenbeleid. De angsten van burgers die door de 'vluchtelingencrisis' getriggerd zijn, vormen nu al een drijvende kracht achter de actuele politieke situatie in heel Europa. Mensen moeten politieke perspectieven kunnen zien om met een crisis om te gaan. Men vertellen dat men deze crisis door het heroprichten van nationale grenzen zou kunnen oplossen is zo ongeloofwaardig dat daaruit geen politiek perspectief ontstaat; geen Chinese muur zal Europa af kunnen sluiten als de ecologische situatie in Afrika en het Midden-Oosten ondraaglijk wordt. Het is aan de politiek om de burgers hier perspectieven te laten zien en het is aan de wetenschap om bij het ontwikkelen van deze perspectieven een centrale rol te spelen. Het gaat hier niet om een of andere ondergeschikte vraag. Het gaat erom hoe wij onze verplichtingen jegens de waardigheid van de mens moeten begrijpen; het gaat om de grondslagen van een humane wereld. ■

* Prof.dr. M. Düwell is hoogleraar wijsgerige ethiek en directeur van het Ethiek Instituut aan de Universiteit Utrecht en tevens betrokken bij het Europees project NoVaMigra.

1 Deze overwegingen bouwen voort op: M. Düwell, 'Ethiek en vluchtelingenbeleid', *Filosofie en Praktijk* (37) 2016, afl. 4, p. 10-19.

2 Over dit concept van menselijke waardigheid zie:

M. Düwell, 'Human Dignity – Concepts, Discussions, Philosophical Perspectives', in: M. Düwell, J. Braarvig, R. Brownsword, D. Mieth (red.), *Cambridge Handbook on Human Dignity*, Cambridge: Cambridge University Press 2014, p. 23-50. D. Beyleveld & R. Brownsword, *Human Dignity in Bioethics and Biolaw*, Oxford: Oxford University Press 2001.

3 Voor een uitgebreide onderbouwing zie A. Gewirth,

A Community of Rights, Chicago: Chicago University Press 1996, p. 31-70. Het is evident dat over de vraag hoe vergaand de claims van de mensenrechten gaan behoorlijk grote discussie is.

4 Het 'responsibility to protect'-principe is hier een relevante stap, maar als mijn argumentatie klopt, zouden de implicaties zeker verder reikend zijn.